

Draaihalzen op trek in Nederland

■ *Grauw gespuis bestaat niet in de vogelwereld. Ringers weten deze uitspraak op waarde te schatten, want wat op het eerste gezicht en op afstand klein, bruin en onopvallend lijkt, oogt in de hand een stuk levendiger. Dat geldt wel heel in het bijzonder voor de Draaihalzen met zijn subtiele kleuren en prachtige banderingen. En dan dat gedrag! De vogel strekt de hals en draait met zijn kop alsof hij een slang is.*

De kans om een Draaihalzen in ons land te zien is niet bijster groot, en dat geldt zowel voor de broedtijd als daarbuiten. Het is een prima soort voor het Bijzondere Soorten Project Niet-broedvogels, waarmee waarnemingen van schaarse soorten verzameld worden. Een vogelaar moet immers wel heel blasé zijn om een waarneming van een Draaihalzen niet te noteren in zijn notitieboekje. Het doorsturen van de waarneming naar SOVON is vervolgens een kleine moeite (...toch?).

Afnemende broedvogel

De Draaihalzen broedt in open bosgebieden en soms kleinschalig cultuurlandschap in heel Europa, met uitzondering van het uiterste zuiden en noorden. De soort gaat als broedvogel in vrijwel zijn hele verspreidingsgebied in aantal achteruit. De afname bleef aanvankelijk beperkt tot NW-Europa, maar de afgelopen decennia zijn ook centraal en Zuid-Europa aan de beurt gekomen.

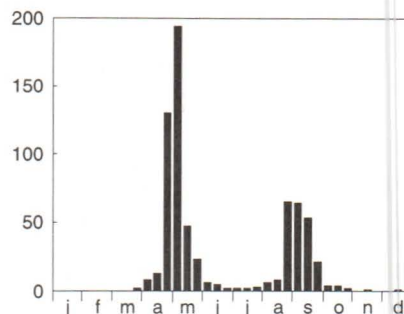
In Engeland werd al ruim 150 jaar geleden gesproken van een achteruitgang en de soort, regionaal voorheen beschouwd als de talrijkste der 'spechten', is er momenteel vrijwel uitgestorven. Ook in Nederland is het

de Draaihalzen slecht vergaan. Hij kwam in het verleden verspreid over grote delen van het land voor maar is momenteel grotendeels beperkt tot de Veluwe. De mate van afname kan niet gekwantificeerd worden maar moet aanzienlijk geweest zijn. Begin deze eeuw was de Draaihalzen volgens J. de Meijere in de wijde omgeving van Wageningen talrijker dan Grote Bonte Specht en Boomklever en even talrijk als Koekoek, Zwartkop, Fluiters en Wielewaal. Wel moeten we ons bij deze vergelijking realiseren dat opgaand bos toen schaars was en bijv. Grote Bonte Spechten dus weinig broedmogelijkheden hadden.

Doortrekkers

De Europese Draaihalzen trekken, een aantal Spaanse standvogels uitgezonderd, weg naar Afrika om de winter tussen Sahel en Evenaar door te brengen. Doortrekkers in ons land zullen vooral van Scandinavische komaf zijn. Ondanks de forse omvang van de Scandinavische broedpopulatie (in Noorwegen en Zweden broeden tenminste 12.000 paren) worden in ons land betrekkelijk weinig Draaihalzen gezien. In de periode 1989-96 zijn ongeveer 680 waarnemingen bij SOVON binnengekomen, betrekking hebbend op vrijwel evenveel exemplaren.

Het schaarse optreden heeft vermoedelijk te maken met een grotendeels door centraal Europa verlopen trekweg. Het onopvallende uiterlijk en gedrag maakt het bovendien lastig om trekkers te zien te krijgen. Een Draaihalzen kan in de berm van een fietspad zitten en toch bijna gemist worden door een waarnemer.

Figuur 1. Seizoenspatroon van de Draaihalzen per maanddecade. Meldingen die waarschijnlijk betrekking hadden op Nederlandse broedvogels zijn weggelaten.

Seizoenspatroon

De eerste Draaihalzen worden begin april gemeld, bij hoge uitzondering iets eerder. Eind april en begin mei is er een krachtige piek, waarna de aantallen snel afnemen. De waarnemingen in juni en juli hebben mogelijk betrekking op extreem late dan wel vroege trekkers, maar kunnen evengoed rondzwervende (mislukte) broedvogels of uitgevlogen jonge vogels van Nederlandse origine zijn.

De najaarspiek, van eind augustus tot diep in september, is minder geprononceerd dan die in het voorjaar (figuur 1). Een Draaihalzen zien in oktober is bijzonder, maar de waarnemingen in november en december mogen gerust als uitzonderlijk worden beschouwd. Ook uit andere Westeuropese landen zijn enkele winterwaarnemingen bekend; het betreft mogelijk vogels die om welke reden dan ook proberen te overwinteren ver benoorden hun reguliere wintergebieden.

In het seizoenspatroon bestond tot nu toe weinig jaarlijkse variatie. Wanneer er in de laatste dagen van april en de eerste decade van mei een straffe oostenwind staat, kan er verdrifting van door centraal Europa trekkende Draaihalzen plaatsvinden en worden er bij ons meer gezien dan in andere voorjaren. Dit was bijv. het geval in 1980. In de BSP-jaren vanaf 1989 kwam dit niet voor. De keren dat er langdurig straffe oostenwinden in mei stonden, zoals in 1992, begon zo'n periode te laat in de maand om voor veel Draaihalzen te zorgen (wel Roodpootvalken). Het seizoenspatroon in Engeland lijkt sterk op dat in Nederland, maar de najaarspiek is daar veel krachtiger dan die in het voorjaar (British Birds 87: 609).

Verspreiding

Draaihalzen op trek kunnen in principe overal opduiken, van een onbe-

BSP-nb Contactpersonen

De volgende mensen verzorgen de regionale coördinatie en controle van waarnemingformulieren. Voor Zuid-Holland-Zuid gaat Hans Mom uit Ridderkerk de honneurs waarnemen. De post voor contactpersonen loopt via het SOVON-kantoor.

Noord-Holland-Noord K. van Gent
Friesland D. Schut
Groningen B. Koks
Drenthe M. Klemann
Twente B. van Kuik
Overijssel-Noord N. Noordhof
Flevoland H. van den Heuvel
Noord-Holland-Zuid P. Bergkamp
Zuid-Holland-Noord H. Westerlaken
Utrecht A. van Kleunen
Veluwe B. de Bruijn
Achterhoek E. Ernens
Grote Rivieren J.J. Bakhuizen
Zeeland P. de Vries
Brabant-West H. Sierdsema
Brabant-Oost W. Beeren
Limburg R. Schols
Zuid-Holland-Zuid H. Mom

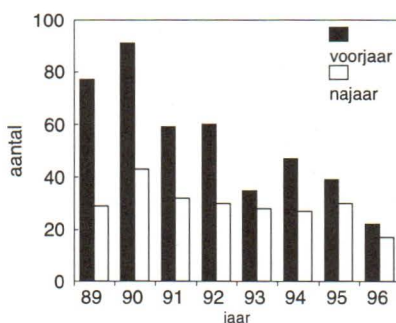
Figuur 2. Verspreiding van de Draaihals in voorjaar (links) en najaar (rechts).

nullig stadstuinje in de dichtbevolkte Mijnstreek tot een kerkhof in het kale Noord-Groningen of een rietmoeras met wat opslag in het rivierengebied. Als mierenspecialist worden ze voornamelijk in halfopen terreinen en langs bosranden gezien, maar mijden ze grote gesloten bossen. In het voorjaar zijn veel waarnemingen afkomstig uit de kuststrook van Breskens tot Rottum, inclusief veel door vogelaars bezochte gebieden als het Lauwersmeer en de Eemshaven. De concentratie in het kustgebied is nog opvallender in het najaar, al valt het accent dan op het gedeelte bezuiden Texel, terwijl de Waddeneilanden er bekaaid vanaf komen (figuur 2).

In 1978-83, tijdens het veldwerk voor de *Atlas van de Nederlandse vogels*, was van een duidelijke concentratie in de kustgebieden geen sprake. Blijkbaar heeft de opkomst van de soortenjagers die de kuststrook uitkloppen op leuke soorten geleid tot een spoor van waarnemingen in dit gebied. Bovendien hebben de kaarten in de *Atlas* betrekking op broedvogels en trekkers, zodat het verspreidingsbeeld wat homogener is. In het kader van het BSP Niet-broedvogels worden waarnemingen die vrijwel zeker betrekking hebben op broedvogels er zo goed mogelijk uitgefilterd door de contactpersonen.

Afname op termijn?

Het aantal Draaihalzen dat gemeld wordt lijkt er niet groter op te worden

Figuur 3. Aantal in voor- en najaar gemelde Draaihalzen in 1978-83 en 1989-96.

(figuur 3). De huidige aantallen zijn lager dan ten tijde van de *Atlas*, zelfs wanneer men er rekening mee houdt dat destijds ook broedvogels zijn doorgegeven. In de jaren 1989-96 lijken de aantallen een licht dalende lijn te volgen. In ieder geval zijn de voorjaarsaantallen nooit meer zo hoog geweest als tijdens de eerste twee ja-

ren. De afname is geen gevolg van een verminderde bereidheid waarnemingen door te sturen, want relatering aan het totaal aantal ingestuurde BSP-waarnemingen verandert niets aan het beeld. De aantallen in het najaar vertonen overigens weinig jaarlijkse variatie. Een afname van het aantal doortrekkers in ons land zou niet vreemd zijn. De Scandinavische broedpopulaties nemen in aantal af, zodanig dat bijv. de Zweden een speciaal Draaihalzenproject gestart zijn om de redenen van de achteruitgang vast te stellen.

— Fred Hustings & Erik van Winden

Draaihals (Ton Eggenhuizen)

Oorzaken voor de afname

Gezien de grootschaligheid van de afname van de Draaihalzen wordt door sommigen gedacht aan klimatologische veranderingen als oorzaak. Het overtuigende bewijs hiervoor moet nog geleverd worden. In de Scandinavische landen wordt verondersteld dat de afname van extensieve bosbegrazing door vee een belangrijke oorzaak is. Hierdoor zijn bossen dichtgegroeid zodat de voor mieren (en Draaihalzen) gunstige zonnige, grazige plekken verdwenen zijn. Intensief bosonderhoud (verwijderen dode of kwijnende bomen) en de omvorming van semi-natuurlijke bossen in productiebos zijn ongunstig geweest. Langs bosranden en in cultuurland zijn schrale graslandjes omgezet in vette weiden, zodat het broeden in bijv. boomgaarden steeds zeldzamer wordt. Het gebruik van pesticiden heeft tot een verdere afname van het voedselaanbod geleid. Misschien spreekt ook de situatie in de Afrikaanse wintergebieden een woordje mee.